

УДК 37.94(477) «192»: 329

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2022.02>

Ігор Ніколаєв,
ORCID iD 0000-0003-3001-9717
доктор історичних наук,
завідувач кафедри філософії освіти,
теорії й методики суспільствознавчих предметів
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
igor.nikolaiev@toippro.mk.ua

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ОСВІТЯН МИКОЛАЇВЩИНИ В 1937 РОЦІ (ДО 85-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У публікації на основі широкої історіографічної та джерельної бази, архівно-кримінальних справ репресованих освітян проаналізовано головні тенденції репресивно-каральної політики більшовицького режиму проти педагогів краю в рік заснування Миколаївської області. Відображено репресивні механізми та ключові чинники державної політики терору проти освітянської спільноти. Із опертям на архівні матеріали показано специфіку фальсифікації обвинувачень каральними органами в контексті викриття так званих «контрреволюційних елементів» і «антирадянських організацій». Доведено, що ключовою метою здійснення репресивних заходів було встановлення «атмосфери страху» в суспільстві, позбавлення потенційних і реальних ідеологічних опонентів режиму, знищення кадрового потенціалу народної освіти, закріплення тотального контролю над суспільством у всіх сферах діяльності. Наукову новизну дослідження визначає фактичний матеріал, уперше введений у науковий обіг, зроблено спробу на основі документальних матеріалів здійснити аналіз проведення репресій проти освітян Миколаївщини, розкрити специфіку й основні закономірності цього напрямку репресивної політики.

Ключові слова: антирадянські елементи; Миколаївська область; народна освіта; педагогічні працівники; репресії; тоталітаризм.

© Ніколаєв І. Є., 2022

Вступ.

85-річчя утворення Миколаївської області припадає на один із найскладніших і надзвичайно трагічних періодів її історії, коли так, як і в 1937 році, скалічено людські долі. Повномасштабна військова агресія забирає життя громадян, знищує інфраструктуру. Натомість загострюється розуміння невідворотності розбудови України як демократичної, територіально цілісної, орієнтованої на загальнолюдські цінності держави, що актуалізує потребу неупередженого вивчення трагічних сто-

рінок загальнодержавної та регіональної історії. Відстоюючи в умовах війни Українську державу, ми маємо змогу чимраз більше дізнаватися про те, як саме проходив шлях боротьби за її незалежність, скільки вартувала національна державність у людському вимірі.

Актуальність цієї дослідницької тематики обґрунтована завданнями Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, необхідністю формування ціннісних орієнтирів на основі аналізу документальних матеріалів тих по-

дій. Актуалізує тему дослідження Концепція Нової української школи, цей документ підкреслює потребу формування у школярів ціннісних орієнтирів, суджень і ставлень, основою яких є повага до демократії, рідної мови і культури, громадянських прав і свобод.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Історіографія проблеми масових репресій пройшла у своєму розвитку декілька етапів. Найвагоміші кроки в дослідженні тоталітарного минулого в радянський період зроблені наприкінці 80-х років ХХ століття. Із проголошенням державної незалежності України одним із головних завдань науки і громадських організацій є розкриття правди про масові політичні репресії, з'ясування й оприлюднення загальної кількості жертв тоталітарного режиму.

Вирішальним поштовхом в активізації процесу реабілітації жертв репресій стало прийняття 17 квітня 1991 року Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». Характерно, що цей законодавчий акт Україна прийняла першою серед інших радянських республік. Виокремимо концептуальні праці того періоду відомого вітчизняного вченого С. В. Кульчицького (Кульчицький С. В., 1996), В. Даниленко та Г. Касьянова (Даниленко В. М., Касьянов Г. В., 1991).

Одним із провідних дослідників регіональних аспектів репресій став професор М. М. Шитюк, який зокрема звертає увагу на долю репресованих освітян (Шитюк М. М., 2000, с. 264–265). Дослідники М. Д. Галів та М. М. Ярушак розглядають арешти працівників наркомату народної освіти Харківського інституту народної освіти в контексті викриття «контрреволюційної націоналістичної організації» (Галів М. Д., Ярушак М. М., 2020, с. 226–227).

Значним кроком у дослідженні тематики репресій проти педагогів Миколаївщини стала колективна праця науково-педагогічних працівників Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (Голгофа правди і науки.

Освітняни Миколаївщини – жертви репресивно-каральної системи, 2021): О. В. Волос аналізує репресивну політику радянської влади щодо освітян Миколаївщини в 30-х роках ХХ століття на основі архівно-кримінальної справи педагога Автутової (зазначена праця, с. 21–26), В. В. Гладун розглядає репресивні механізми «Великого терору», спираючись на справи репресованих учителів Глеценка та Львовського освіти (там же, с. 46–52), О. А. Іртищева звертається до долі репресованого освітянина Бернацького (там же, с. 48–52).

На сторінках журналу «Вересень» автор розвідки проаналізував одну з найрезонансніших колективних справ 1937 року проти освітян Миколаївщини – справу репресованого вчителя української мови Василя Северина та інших (Ніколаєв І. Є., 2021, с. 89–100).

Отже, незважаючи на те, що дослідники провели значну роботу з окресленої проблематики, питання винищення репресивно-каральною системою освітян Миколаївщини ще потребує комплексного дослідження.

Метою статті є розкриття витоків, причин і наслідків політичних репресій проти освітян краю в рік створення Миколаївської області, з'ясування загальних тенденцій та регіональних особливостей цього трагічного процесу.

Завданнями статті є

1. Проаналізувати основні каральні операції НКВС проти педагогів Миколаївської області в рік її утворення.
2. Розкрити механізми фабрикації кримінальних справ на основі введеного до наукового обігу фактичного матеріалу.
3. Оцінити наслідки здійснення політики терору і її впливу на діяльність педагогів Миколаївщини.

Методологічну основу публікації становлять діалектичні принципи пізнання історичного процесу, об'єктивний підхід до аналізу суспільних подій і явищ, критичне ставлення до нових джерел. Автор спирається на документи і матеріали, які розкривають масовий характер здійснення політич-

них репресій проти освітян Миколаївщини в досліджуваний період.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз наявних джерел збігається з думкою багатьох сучасних дослідників, за якою саме представники інтелігенції краю найбільше постраждали від тоталітарних репресій. За даними Мартирологу, складеного на основі архівних справ і оприлюдненого в колективній монографії, присвяченій репресованим освітянам Миколаївщини, кількість заарештованих освітян у 1937 році становить 157 осіб, при цьому загальна кількість постраждалих від репресій за період від 1920-го до початку 50-х років ХХ століття становить 404 особи (Голгофа правди і науки. Освітяни Миколаївщини – жертви репресивно-каральної системи, 2021, с. 158–208).

Цілком природно, що в рамках однієї публікації неможливо висвітлити долі всіх репресованих педагогів, тому автор виокремив низку характерних справ, що дасть можливість висвітлити ключові тенденції та визначити основні аспекти каральної політики проти освітян новоствореної Миколаївської області в 1937 році.

Спектр обвинувачень був надзвичайно широким. Це «шкідництво», «антирадянські настрої та діяльність», «саботаж», «шпигунство» тощо. Серед арештів за «націоналістичну діяльність» виокремлюється колективна справа педагога Василя Северина, заарештованого 2 вересня 1937 року як одного з керівників «українського націоналістичного центру міста Миколаєва». Загалом за цією справою притягнуто до відповідальності близько 50 чоловік, серед яких 80% освітян (Ніколаєв І. Є., 2021, с. 90–91). Переслідування, що виявились у традиційних звинуваченнях у націоналізмі, шельмуванні національної освітянської інтелігенції, тривали й у подальші роки.

Численними були арешти за так звану «антирадянську пропаганду». 27 липня 1937 року заарештовано вчителя фізики і математики села Сергіївка Братського району Миколу Омеляновича Бикова за «антирадянську агітацію проти політики партії

і радянської влади, яка має троцькістський характер» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 892, арк. 1–4). Також на допитах учителю висували звинувачення в «куркульському походженні», оскільки він був сином розкуркуленого, «невдоволенні діями радянської влади», зокрема за «критику політики індустріалізації» тощо.

Зазначимо, що до вересня 1933 року Микола Омелянович перебував на посаді директора педагогічного технікуму міста Братське. Однак, за рішенням засідання Братської районної комісії з чистки партії, був виключений із її лав і звільнений із посади директора як «класово ворожий елемент, син куркуля, який обманним шляхом проліз до партії, скривши, що він є сином куркуля...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 892, арк. 43).

Значно жорстокіше влада обійшлася з ним у 1937 році. Не маючи жодних речових доказів, слідство формулювало обвинувачення лише на зізнаннях свідків. Так, шкільний інструктор Братського районного відділу народної освіти В. Іваницький заявив: «...У розмовах зі мною Биков неодноразово критикував політику індустріалізації і колективізації... Обговорюючи події в Іспанії, наголошував, що світовий пролетаріат ніякої підтримки не надасть, оскільки робітники на Заході живуть краще, ніж у нас... Дізнавшись про вбивство Кірова, Биков заявив, що один дурень вбив, а 500 безвинних після цього постраждають...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 892, арк. 19–24).

Аналізуючи події 30-х років ХХ століття, історики зазначають, що саме вбивство С. Кірова відкрило новий етап репресивної політики, кульмінацією якої став «Великий терор», під час якого постраждають набагато більше, ніж 500 безвинних, як хибно вважав знищений педагог.

За свідченнями вчительки Є. Харитонової: «...під час розмови стосовно розстрілу шкідників та саботажників, Биков заявив: «невже ви думаєте, що вони всі винні»... У подальших розмовах Биков неодноразово критикував радянську владу, стверджував,

що якщо молодь зараз займається крадіжками, то це виключно від голоду...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 892, арк. 31–33).

Згідно з протоколами допитів, які є у справі, винним себе Микола Биков не визнав. Вирок засідання Судової Трійки при УНКВС по Одеській області від 11 серпня 1937 року відправив М. Бикова на вісім років виправно-трудоих таборів (ВТТ). У 1940 році Микола Омелянович здійснив спробу відновити справедливість, надіславши скаргу на ім'я Прокурора СРСР, у якій він просив переглянути його справу, оскільки вона базується «виключно на брехливих свідченнях свідків». Утім постановою Одеської обласної прокуратури скаргу було відхилено (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 892, арк. 31–32).

Із міст ув'язнення Микола Омелянович так і не повернувся. Під час перегляду його справи і повної реабілітації в 1962 році констатувалось: «...відбував покарання у Мурманській області, після початку війни в 1941 році будь-які подальші відомості про Бикова Миколу Омеляновича відсутні...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 892, арк. 38).

Підрепресивний каток сталінської системи потрапив учитель загальних дисциплін села Сорочіївка Кривоозерського району Данилов Василь Юрійович, заарештований 28 вересня 1937 року за «...підтримку зв'язків з родичами, які мешкають у Польщі, отримання від них матеріальної допомоги, підозру у шпигунстві...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 2).

Зазначимо, що такі події, як невдала для СРСР радянсько-польська війна, польсько-німецьке зближення на початку 30-х років минулого століття, згортання політики «коренізації» призвели до того, що польське населення України й інші національні меншини потрапляють під прес масових репресій. Активізація роботи НКВС із виявлення «польських фашистів» відбулася після видання 11 серпня 1937 року наказу НКВС СРСР, у якому ставилося завдання розгрому антирадянської роботи польської розвідки і диверсійно-повстанської роботи ПОВ (польської організації військової).

На тлі цих подій у поле зору НКВС потрапив і Василь Данилов. Підставою для відкриття справи стала «пильність» голови сільради: «...перебуваючи у нетверезому стані, Данилов почав мені розповідати, як добре живуть люди у Польщі, наклепницькі висловлювання про радянську країну та радянський лад, про що повідомляю Уповноваженого райпарткому...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 6).

Уся доказова база слідчих базувалася лише на зізнаннях трьох свідків, у яких ішлося: «... Данилов, за національністю галичанин, перебуваючи на підпитку, стверджував, як добре, що частина Галиції відійшла Польщі, незабаром і вся Україна до Польщі відійде... Мої рідні живуть дуже добре у Польщі, навіть надсилають мені долари для допомоги, на жаль, поки що я можу з ними листуватися таємно, але незабаром буду листуватись відкрито...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 13–19).

16 листопада 1937 року рішенням Трійки при УНКВС по Одеській області Василя Данилова засуджено на десять років ув'язнення (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 21).

Арешт і подальший розстріл колишнього керманіча НКВС СРСР М. Єжова призвів до певного послаблення терору, почалися поодинокі випадки перегляду справ осіб, заарештованих у 1936–1938 роках. У пошуках справедливості невинно засуджені направляли з таборів численні листи і скарги.

Василь Юрійович був одним із тих, хто вирішив відстоювати своє чесне ім'я. Протягом 1939 року він надіслав скарги та пояснення у справі у вищі законодавчі та судові установи УРСР та СРСР, його дружина 11 квітня 1939 року звернулася із заявою на ім'я Прокурора УРСР із проханням перегляду справи її чоловіка (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 31).

Повторний перегляд справи відбувся в лютому 1940 року. На ньому з'ясувалося, що двоє з трьох перепитаних свідків відмовилися від власних свідчень 1937 року. Щодо грошової допомоги з

Польщі виявилось, що лише одного разу, у 1933 році, йому надіслали 10 доларів (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 41).

Фальсифікований характер справи був настільки кричущим, вирок, винесений у позасудовому порядку, ущерт невідповідним доказовій базі обвинувачення, що навіть тодішні органи державної влади не змогли проігнорувати скаргу вчителя.

Постановою Одеської обласної прокуратури вирок у справі визнано «надто жорстоким» і зменшено з десяти до трьох років відбуття покарання. Копії постанови направлено до Південного управління таборів НКВС СРСР у місті Улан-Уде, де відбував покарання Василь Данилов (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 42).

Зі справи не відомо, чи вийшов Василь Юрійович після цього на свободу і яка його подальша доля. Останній документ справи – це довідка про реабілітацію від 31 серпня 1990 року, згідно з якою: «...за постановою трійки при УНКВС по Одеській області від 16 листопада 1937 року Данилова Василя Юрійовича засуджено до 10 років виправно-трудових таборів... Данилов В. Ю. підпадає під дію ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про додаткові заходи по відновленню справедливості по відношенню до жертв репресій, що мали місце протягом 30–40-х та початку 50-х років» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 1630, арк. 43). Однак життя і понівечену людську долю вчителя повернути неможливо.

Ще однією жертвою боротьби з «польськими шпигунами» став учитель фізики і математики педагогічної школи міста Первомайська Міць Володимир Іванович, заарештований 25 серпня 1937 року.

За версією слідчих: «..Міць приховує свою національність поляка, батьки його мешкають у Польщі, натомість він називає себе українцем. Маємо підстави підозрювати у шпигунській діяльності на користь Польщі...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 3330, арк. 5).

Зазначимо, що Володимир Міць став однією з жертв гучного викриття «контрреволюційної троцькістської організації»

серед працівників Первомайського педагогічного технікуму Миколаївської області. Бюро Первомайського райкому партії від 20 грудня 1937 року виключило з партії і зняло з роботи директора І. Квасова за зберігання контрреволюційної троцькістської літератури в бібліотеці технікуму, зв'язок із викладачами-троцькістами і польськими шпигунами Петрашем і Міцем, націоналістами Трачевським і Зінчуком, розвал політично-виховної роботи серед студентів, зрив випуску заочників-учителів. Через декілька днів відбувся арешт І. Квасова та частини його ще не заарештованих «спільників». Рішенням особливої наради члени групи частково були засуджені до тривалих строків ВТТ, інших розстріляно (Шитюк М. М., 2000, с. 274–275).

Винятковою масштабністю відзначились у другій половині 1937 – першій половині 1938 року заходи НКВС України з ліквідації «українського націоналістичного підпілля». Особливу увагу слідчі звертали на колишніх представників українських партій та громадських організацій, які на цілком легальній основі діяли в 20-ті роки минулого століття.

Звинувачення Володимирові Міцю висунули в «контрреволюційній націоналістичній діяльності і пропаганді» як додаток до «польського шпигунства» за належність до «...націоналістичної організації «Просвіта», активну пропаганду, спрямовану «на боротьбу з більшовиками та створення в Україні самостійної держави з капіталістичним ладом...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 3330, арк. 12–15). Наголосимо, що на час перебування Володимира Міця в «Просвіті» товариство діяло легально, її осередки відповідно до радянської «Постанови про порядок затвердження реєстрації й реєстрації організації і спілок» отримували дозвільні документи в губернських і повітових відділах народної освіти. Утім, те, що було дозволено в першій половині 20-х років ХХ століття, жорстоко переслідувалось у друге більшовицьке десятиріччя.

На думку слідчих, перебуваючи на посаді викладача педагогічного технікуму,

колишній просвітянин В. Міць проводив «...контрреволюційну шкідницьку роботу в частині просування націоналістичних ідей серед студентів технікуму...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 3330, арк. 22).

Рішенням Трійки при УНКВС по Одеській області від 17 листопада 1937 року Володимира Івановича Міця було розстріляно. Реабілітовано освітянина в 1956 році (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 3330, арк. 24, 31).

Черговою жертвою кампаній боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» став учитель хімії і біології Миколаївської школи № 27, колишній член товариства «Просвіта» Максим Федосійович Лещенко, якого заарештували 27 вересня 1937 року як: «...активного в минулому учасника політичної банди отамана Григор'єва, контрреволюційно налаштованого націоналіста, який проводить контрреволюційну націоналістичну діяльність...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 5).

Слідчим удалося зламати вчителя, на допитах Лещенко надав потрібні каральним органам «щиросердні зізнання». Визнаючи себе «націоналістично налаштованим елементом», який «до дня арешту був активним учасником антирадянської української націоналістичної організації... Особисто завербував викладача хімії школи № 1 міста Миколаєва Черно...Повністю поділяв терористичні настанови діяльності націоналістичної організації... Будучи хіміком, виготовляв вибухові речовини...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 25–28).

Також, за матеріалами слідства, М. Лещенко докладав активні зусилля для вербування в «націоналістичну організацію» педагогів міста Миколаїв. Ним зроблено спробу вербування вчителя німецької мови Аккермана, учителів шкіл міста Миколаєва Герасимова, Короленко, Сологуба, Бондаренко, Тучайського та інших (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 28–29).

Утім, «щиросердні зізнання» та «допомога слідству» не врятували життя вчителя. Вирок Трійки при УНКВС по Миколаївській області від 18 листопада 1937 року

був коротким: «Лещенко Максима Федосійовича розстріляти» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 36). Так само було розстріляно іншого освітянина, фігуранта справи Лещенка, викладача хімії Петра Остаповича Черно, який на слідстві не визнав себе винним (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 112). Реабілітовано обох у 1957 році.

Установивши протягом першого більшовицького десятиріччя монопартійну систему в країні, каральні органи продовжували переслідування колишніх членів і осіб, будь-яким чином пов'язаних із опозиційними партіями, навіть якщо в той період партії діяли на легальній основі. У період «Великого терору» обвинувачення в належності до небільшовицьких партій стало одним із механізмів практичної реалізації репресивно-каральної політики.

Так, учителя географії, директора неповної середньої школи села Бурилово Кривоозерського району Струтинського Михайла Петровича, 29 вересня 1937 року заарештували як «...колишнього офіцера царської армії, який має тісний зв'язок з есерами, на теперішній час групує навколо себе український есерівський контрреволюційний елемент, здійснює агітацію націоналістичного характеру...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 5707, арк. 2).

Справа М. Струтинського є колективною, за якою проходять п'ять учителів місцевої школи. Із них троє освітян буде розстріляно (М. Струтинський, Ф. Дяченко, Ф. Харьковський). Учителі Д. Богуцький та О. Козловський отримують довготривалі терміни ув'язнення (10 і 8 років, відповідно) (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 200–201).

Як ідеться в матеріалах справи, засуджені, «...починаючи з 1933 року, систематично здійснювали контрреволюційну агітацію проти заходів радянської влади... Розповсюджували провокаційні чутки про, буцімто, погане життя людей у СРСР, дискредитували стаханівський рух, радянську пресу, Конституцію та органи влади СРСР, розповсюджували анекдоти контрреволюційного змісту...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2,

спр. 2933, арк. 98–101).

Ключовим свідком у справі (загалом допитано 13 осіб) став місцевий учитель Петрушенко як «цінний свідок», допитаний двічі, на допитах активно шельмував та викривав «антирадянську діяльність» заарештованих. Зазначимо, що в його свідченнях яскраво можна простежити особисту образу на шкільного директора.

На допиті від 4 жовтня 1937 року Петрушенко заявив: «...Під час мого направлення до Бурилівської школи в 1935 році мене в Райкомі комсомолу попередили, що там є соціально чужі вчителі... Після мого прибуття директор школи Струтинський, щоб позбавитись мене як комсомольця, направив мене у віддалену школу. Це засвідчило, що Струтинський не бажав, щоб з ним працювали комсомольці і не помічали його і його приспівників контрреволюційної діяльності...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 38–39).

Інший свідок у справі, учитель Малицький підтвердив «контрреволюційну діяльність» заарештованих: «...Струтинський, Дяченко, Харьковський, Богущкий і Козловський є антирадянськи налаштованими елементами... Ненавидять радянську владу, вихвалюють фашистську Німеччину, збираються на квартирі Струтинського, де пиячать та ведуть контрреволюційні бесіди...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 57–58).

Зазначимо, що під час перегляду справи в 1956 році частину свідків удалося перепитати. Там уже були протилежні свідчення, у яких репресовані освітяни постають чесними педагогами, за якими не вбачалось жодної антирадянської діяльності. Однак жоден з обвинувачених до реабілітації не дожив. Щодо тих освітян, яких не було розстріляно (Д. Богущкий та О. Козловський), у справі є довідка, яка констатує: «після відбуття у виправно-трудовий табір, подальшу долю їх встановити не вдалося» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 2933, арк. 213).

Також не встановленою залишила-

ся подальша доля вчителя села Обухонаградівка Арбузинського району Івана Улицького, якому рішенням Трійки при УНКВС по Одеській області від 25 вересня 1937 року винесено покарання у вигляді восьми років виправно-трудових таборів (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4830, арк. 27).

Арештували вчителя 28 липня 1937 року за «...підготовчу роботу по зриву виборів до рад, зв'язок із контрреволюційними елементами...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4830, арк. 2).

Під час обшуку в освітянина вилучили паспорт, профспілковий квиток, посвідчення, фотокартку, два листи, окуляри, гроші (67 карбованців). Здебільшого у справах того часу жодних речових доказів антирадянського характеру під час обшуку не виявлено. Базою для звинувачень слугували зізнання свідків. Як головного свідка у справі допитано директора школи П. Олексієнка.

Зазначимо, що серед матеріалів справи є довідка НКВС Арбузинського району про підпільну організацію «Повстанці», у зв'язках із якою підозрювали І. Улицького. Щодо директора школи в довідці зазначено таке: «...Улицький мав зв'язок і поділяв свої погляди з директором школи Олексієнко...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4830, арк. 6).

Тому, оцінюючи свідчення шкільного директора, треба розуміти, що він сам перебував під загрозою арешту. Натомість практика культивування та процвітаня не кращих людських якостей була поширеною в ході проведення репресивної політики. Через різні причини, намагання відвести від себе підозру люди писали доноси, брехали, зрікалися репресованих знайомих і родичів.

Про свого підлеглого директор заявив: «...Улицький на уроках дозволяв собі антирадянські висловлювання, захищав троцькістів, товаришував з контрреволюційним елементом...Жалівся, що погано жити, про вчителів у радянській країні ніхто не турбується...» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4830, арк. 16).

На підставі цих даних і ґрунтувалось обвинувачення. Сам Іван Володимирович власну провину не визнав. Стверджував, що «ніякої контрреволюційної роботи не проводив» (ДАМО. Ф. 5859, оп. 2, спр. 4830, арк. 22). Утім це жодним чином не вплинуло на жорстокість вироку. Людське життя загубиться у виправно-трудо-вих таборах.

Висновки.

Відтак на матеріалах архівних справ учителів, репресованих у 1937 році, з'ясовано механізми фальсифікацій справ, основні обвинувачення, наслідки для освітянського середовища, із лав якого жорстоко вилучено велику кількість досвідчених педагогів. Як показують архівні справи, репресовані освітяни були грамотними людьми, багато хто з них мав вищу освіту, вони розуміли вади системи з її класовим підходом, нетерпимістю до інших ідеологічних поглядів. Нездатність влади ідеологічно забезпечити

спроможність режиму спричинила фізичне винищення людей, які критично мислили, зокрема вчителів, звинувачення та наклепи на яких набули широкого розмаху. Серед педагогів виявились і «українські націоналісти», «члени контрреволюційних організацій», «терористи», «шкідники», «шпигуни» тощо. Покарання не було наслідком злочину, воно лише фіксувало належність до тієї соціальної категорії, яку режим уважав за потрібне знищити.

У сукупності це призведе до позбавлення новоствореної Миколаївської області великої частки її науково-педагогічного та інтелектуального потенціалу.

Перспективи досліджень полягають у розширенні джерельної бази, розкритті імен та необхідності віддати данину пам'яті всім репресованим освітянам Миколаївщини, розробленні матеріалів для застосування вчителями ЗЗСО Миколаївської області в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архівно-кримінальна справа репресованого Василя Данилова. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 1630. 43 арк.
2. Архівно-кримінальна справа репресованого Володимира Міць. ДАМО. Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 3330. 51 арк.
3. Архівно-кримінальна справа репресованого Івана Улицького. ДАМО. Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 4830. 28 арк.
4. Архівно-кримінальна справа репресованого Максима Лещенко. ДАМО. Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 2933. 151 арк.
5. Архівно-кримінальна справа репресованого Миколи Бикова. ДАМО. Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 892. 76 арк.
6. Архівно-кримінальна справа репресованого Михайла Струтинського. ДАМО. Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 5707. 219 арк.
7. Галів М., Ярушак М. Репресований освітянин Федір Вишиваний (1890–1951): за матеріалами архівно-кримінальної справи / М. Галів, М. Ярушак // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія, 3/45, С. 218–239. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.203990>.
8. Голгофа правди і науки. Освітяни Миколаївщини – жертви репресивно-каральної системи : історичне видання / упор., гол. ред. І. Ніколаєв. – Миколаїв : ОППО, 2021. – 238 с.
9. Даниленко В. М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1991. – 342 с.
10. Кувальницький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 рр.) / Ста-

ніслав Владиславович Кульчицький. – К. : Основи, 1996. – 396 с.

11. Ніколаєв І. Є. Репресії проти освітян Миколаївщини – членів «націоналістичних організацій» у 1936–1938 роках (за матеріалами архівно-кримінальної справи Василя Северина) / І. Є. Ніколаєв // Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал «Вересень» Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. № 4 (91), 2021. С. 89–100. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2021>

12. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття. / Микола Миколайович Шитюк. – Київ : Тетра, 2000. – 532 с.

**KEY ASPECTS OF THE REPRESSIVE POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT
AGAINST THE EDUCATORS OF MYKOLAIV REGION IN 1937
(THE ARTICLE DEDICATED TO THE 85TH ANNIVERSARY
OF MYKOLAIV REGION SETTING UP)**

Nikolaiev Ihor,
Doctor of Historical Sciences,
Head of the Department of Philosophy of Education,
Theory and Methodology of Social Sciences
Mykolaiv In-Service Teacher Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
ihor.nikolaiev@moippo.mk.ua

The publication is based on a wide historiographical and source base, archival and criminal cases of repressed educators, it analyzes the repressive and punitive policy of the Bolshevik regime against the teachers of the region in the year Mykolaiv region was set up. The repressive mechanisms and key factors of the terror state policy against the teachers community are reflected.

Relying on archival materials, the false accusations trumped by penal authorities in the context of the exposure of the so-called «counter-revolutionary elements» and «anti-Soviet organizations» are shown. The methods, historical conditions of ideological support of such criminal deeds as part of large-scale state policy, case falsification methods and political processes of Stalin's totalitarian regime are revealed.

Ways to perform a repressive policy against the educational community of Mykolaiv region, the participation of the Soviet party and punitive bodies in it are shown. The largest trials that were conducted on the territory of the Mykolaiv region in 1937 against teachers are analyzed and highlighted. It has been proven that the goal of repressive measures was to establish an «atmosphere of fear» in society, to deprive potential and real ideological opponents of the regime, to destroy the personnel potential of public education, and to consolidate total control over society in all spheres. The relevance of this research is substantiated by the Concept of national patriotic education within Ukrainian education, the need to develop value guidelines based on the documentary materials about those events.

Keywords: *antisoviet elements; Mykolayiv region; public education; repression; teaching staff; totalitarianism.*

REFERENCES

1. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Ivana Ulytskoho [Archive-criminal case of the repressed Ivan Ulytskyi]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaiivskoi oblasti*. F. R-5859. Op. 2. Spr. 4830. 28 ark. (ukr).

2. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Maksyma Leshchenko. [Archive-criminal case of the repressed Maksym Leshchenko]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti*. F. R-5859. Op. 2. Spr. 2933. 151 ark. (ukr).
3. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Mykhaila Strutynskoho [Archive-criminal case of the repressed Mykhailo Strutynskyi]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti*. F. R-5859. Op. 2. Spr. 5707. 219 ark.
4. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Mykoly Bykova [Archive-criminal case of the repressed Mykola Bykova]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti*. F. R-5859. Op. 2. Spr. 892. 76 ark. (ukr).
5. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Vasylia Danylova [Archive-criminal case of the repressed Vasyl Danilov]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti*. F. R-5859. Op. 2. Spr. 1630. 43 ark. (ukr).
6. Arkhivno-kryminalna sprava represovanoho Volodymyra Mits. [Archive-criminal case of the repressed Volodymyr Mits]. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti*. F. R-5859. Op. 2. Spr. 3330. 51 ark. (ukr).
7. Danylenko, V. M. (1991). *Stalinizm na Ukraini: 20–30-ti roky* [Stalinism in Ukraine: 20–30 s]. K.: Lybid (ukr).
8. Haliv, M., & Yarushak, M. (2020). Represovanyi osvitianny Fedir Vyshyvanyi (1890–1951): za materialamy arkhivno-kryminalnoi spravy. [The repressed educator Fedir Vyshyvanyi (1890–1951): according to the materials of the archival and criminal case]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriia*, 3/45 DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.203990> (ukr).
9. *Holhofa pravdy i nauky. Osvitiany Mykolaivshchyny – zherty represyвно-karalnoi systemy*. (2021). [Calvary of truth and science. Educators of the Mykolaiv region are victims of the repressive and punitive system]. Mykolaiv: OIPPO (ukr).
10. Kulchytskyi, S. V. (1996). *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919–1928 rr.)* [Communism in Ukraine: the first decade (1919–1928)]. K.: Osnovy (ukr).
11. Nikolaiev, I. E. (2021). Represii proty osvitianny Mykolaivshchyny – chleniv «natsionalistychnykh orhanizatsii» u 1936–1938 rokakh (za materialamy arkhivno-kryminalnoi spravy Vasylia Severyna) [Repressions against educators of the Mykolayiv region – members of «nationalist organizations» in 1936–1938 (based on the materials of the archive and criminal case of Vasyl Severyn)]. *Veresen*, 4 (91) DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2021> (ukr).
12. Shytiuk, M. (2000). *Masovi represii proty naseleattia Pivdnia Ukrainy v 20–50-ti roky XX stolittia* [Mass repressions against the population of Southern Ukraine in the 20s–50s of the 20th century]. K.: Tetra (ukr).